

Pismo Ivana Supeka Vladimiru Varićaku iz Leipziga 8. prosinca 1938.

Priradio Ivica Martinović

U korespondenciji Vladimira Varićaka (1865–1942), koju je 8. srpnja 1970. Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu poklonila njegova snaha Milena Varićak, rođ. Verona,¹ čuva se jedno pismo Ivana Supeka, studenta fizike na Sveučilištu u Leipzigu akademske godine 1938/1939.² Dvadesettrogodišnji Supek uputio ga je iz Leipziga 8. prosinca 1938. umirovljenom profesoru Vladimiru Varićaku, čiji je status u službenom izdanju zagrebačkoga Rektorata te akademske godine opisan ovako:

»Varićak Vladimir, doktor filozofije, umirovljeni redovni profesor matematike (II/1-1902), posjednik ordena sv. Save II stepena i Belog Orla V i IV stepena, redoviti pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pravi izvanji član Češke zajednice nauk u Pragu, član dopisnik Srpske kraljevske akademije u Beogradu, počasn član Društva čeških matematika i fizika u Pragu, predsjednik Povjerenstva za ispitivanje učitelja stenografije, član Stalne komisije za profesorske ispite, god. 1907/1908 dekan Filozofskoga fakulteta, god. 1921/22 Rector Magnificus, god. 1929/30 i 1930/31 prorektor.«³

Premda umirovljen, Varićak je nastavio predavati kao honorarni profesor pa je prema redu predavanja u zimskom poljeću akademske godine 1938/1939. u predavaonici Matematičkoga zavoda na Marulićevu trgu 19 predavao *Teoriju*

¹ Vidi opis Varićakove korespondencije pod signaturom R 4812 u: Šime Jurić, *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*, Knjiga 3 (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1994), pp. 163–166.

² O studiju Ivana Supeka usporedi njegovu autobiografiju: »Biobibliografija«, u: Ivan Supek, *Krivovjernik na ljevici* (Zagreb: Globus, 1992), pp. 309–312, na pp. 309–310. Vidi i dva donekle različita prikaza Supekova školovanja, oba 'iz prve ruke': Ivan Pederin, »Ivan Supek (1915. – 2007.)«, *Riječ* 13/3 (2007), pp. 6–12, na p. 6; Ksenofont Ilakovac, »Ivan Supek [1915. – 2007.]: Život i djelo«, u: Ksenofont Ilakovac (ur.), *Ivan Supek [1915. – 2007.]*, Spomenica preminulim akademikima 187 (Zagreb: HAZU, 2013), pp. 11–83, na p. 12.

³ *Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja u Sveučilištu Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu u zimskom poljeću 1938/39* (Zagreb: Rektorat Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, 1938), p. 17. Nadalje u bilješkama: *Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja* (Zagreb, 1938).

funkcija četiri sata tjedno i održavao *Matematički seminar* dva sata tjedno.⁴ Osim toga, djelovao je i kao upravnik Matematičkoga zavoda, u kojem je uz njega bio zaposlen Josip Dvoraček kao pripravnik u statusu asistenta.⁵ Uz umirovljenoga profesora Varićaka nastavu su te akademske godine držala još tri nastavnika: redovni profesor geometrije Rudolf Cesarec, koji je predavao *Analitičku geometriju*, sveučilišni docent Đuro Kurepa, koji je predavao *Diferencijalni i integralni račun*, i honorarni nastavnik Vilko Niče, koji je u zimskom poljeću držao *Vježbe iz geometrijskog crtanja*. Dolikovalo se dakle pobrinuti za podmladak, a to se izravno odnosilo na pripravnika Dvoračeka.

Pismo Ivana Supeka s nadnevkom 8. prosinca 1938. dodatno osvjetljava rad Vladimira Varićaka kao honorarnoga profesora i nastojanje Josipa Dvoračeka da doktorira na Sveučilištu u Leipzigu te svjedoči o glavnoj znanstvenoj temi koja je mladoga Supeka, uoči odabira teme doktorske disertacije, zaokupljala krajem 1938. godine (sl. 1).

Mladi je Supek, najvjerojatnije pri svom odlasku iz Zagreba, obećao profesoru Varićaku da će mu pribaviti *scripta* s predavanja profesora Paula Koebea (1882–1945) o teoriji funkcija, ali ih nije, kako se nadao, našao u Matematičkom institutu pa je tražio i našao vjeran zapis, i to iz pera dr. Gehlena, ali s pogreškama, kako je Supek otvoreno obavijestio zagrebačkoga profesora. Iako se leipziški student na početku pisma ispričava što Koebeova predavanja šalje »s priličnim zakašnjenjem«, dva mjeseca nakon početka predavanja, ona su Varićaku mogla dobro poslužiti, ako ne za prvi semestar koji je već odmakao, onda sigurno za ostala tri.

Uz Koebeova predavanja Supek je Varićaku i Matematičkom zavodu Filozofskoga fakulteta u Zagrebu poslao i odabrane radove dvojice profesora matematike na Sveučilištu u Leipzigu. Redoviti profesor Koebe poklonio je četiri svoja najnovija rada, koja su tiskana, osim jedne iznimke, u časopisu Sasse akademije znanosti u Leipzigu i odnose se na njegova istraživanja konformnoga preslikavanja, metode neprekinutosti i uloge iterativne metode pri uniformizaciji:

1. »Hydrodynamische Potentialströmungen in mehrfach zusammenhängenden ebenen Bereichen im Zusammenhang mit der konformen Abbildung solcher Bereiche«, *Berichte d. math.-phys. Kl. d. Sächs. Akad. d. Wissenschaften zu Leipzig* 87/3 (1935), pp. 287–318, objavljen 1936. godine;
2. »Kontaktprobleme der konformen Abbildung«, *Berichte d. math.-phys. Kl. d. Sächs. Akad. d. Wissenschaften zu Leipzig* 88 (1936), pp. 141–164.

⁴ *Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja* (Zagreb, 1938), p. 108.

⁵ *Sveučilišne vlasti, osoblje, ustanove i red predavanja* (Zagreb, 1938), p. 75.

Leipzig, 8-XII-1938

U vrlo prijateljski gospodine profesore!

Molim Vas da mi oprostite što Vam s
 prijateljskim zaključivanjem šaljem 4-semesteral,
 na predavanja prof. Koebe o teoriji funkcija.
 Matematički institut ovdje ne posjeduje primjer-
 ke tih predavanja, pa sam među studentima
 morao tražiti najbolji koncept predavanja o,
 vaj što ga profesor je vrlo točan predavao, na-
 rozno sadrži nešto gipsika budući da dolazi
 student koji me ispravno shvatio. Ipak
 kao rješenje ja mislim, da se Vam pošalju:
 Uz skripte napisa objedinjene radove prof. Koebe:
 Iterationsprobleme, Hydrodynamische Potentialtheorie,
 Kontaktprobleme und Wesen der Kontinuität,
 methode. Te radove pošaljete Koebe Math. In-
 stitut u Zglu, što je i sam slučaj. To su
 noviji radovi kojih Vi sigurno nemate.

Prof. Koebe prilaže također svoji radove.
 Du Vas preporučim podršku i molim Vas da mi
 izvinete što Vam ne mogu poslati svoje radove
 pošlati, jer od nekih ima samo po koji prim-
 jerak, a od nekih uopće više nemam egzemplara.

Slika 1. Početna stranica pisma Ivana Supeka Vladimiru Varićaku 8. prosinca 1938.

3. »Wesen der Kontinuitätsmethode«, *Deutsche. Math.* 1 (1936), pp. 859–879;
4. »Iterationstheorie der niederen Uniformisierungsgrößen«, *Berichte d. math.-phys. Kl. d. Sächs. Akad. d. Wissenschaften zu Leipzig* 89 (1937), pp. 173–204.

Izvanredni profesor Walter Schnee (1885–1958) zabilježio je Supek, htio je biti darežljiviji jer žali što ne može poslati sve svoje radove. U Supekovoj pošiljci našla su se četiri Schneeova rada, a za dva je Supek naveo skraćeni naslov i svezak časopisa u kojem su objavljeni: za disertaciju *Über irreguläre Potenzreihen und Dirichletsche Reihen* (1908) i habilitacijski rad *Über Mittelwertformeln in der Theorie der Dirichletschen Reihen* (1909). Dok se Koebeovo djelovanje odlikuje neprekinutom i obilnom znanstvenom produkcijom, njegovo stvaralaštvo u matematici dosiže prvi vrhunac već skupinom radova o uniformizaciji analitičkih i algebarskih krivulja objavljenih pretežito u *Göttingen Nachrichten* u razdoblju 1907–1912, kojima je riješio 22. od Hilbertovih problema,⁶ a njegove zamisli i tvorevine predmet su matematičkih istraživanja i danas, Walter Schnee bio je matematičar sa skromnom produkcijom, a zablistao je na početku karijere izvrsnim radovima o Dirichletovim redovima. Tako treba objasniti činjenicu da Koebe po Supeku šalje Varićaku samo svoje posljednje radove, a Schnee ono što ima – svoje prve i najbolje radove. Je li se Varićak s navršene 73 godine nadao da će ga studij Koebeovih predavanja iz teorije funkcija potaknuti i na znanstveni rad ili ih je trebao isključivo radi nastavnoga zaduženja – to ostaje otvorenim pitanjem. Svakako, njegova je znanstvena radionica utrnila 1931. objavljivanjem još jednog ulomka iz opsežne Boškovićeve korespondencije, ako je vjerovati njegovoj posljednjoj suradnji za *Rad JAZU*.⁷ *Ljetopis JAZU* zabilježio je njegov posljednji javni čin u Akademiji koju je toliko zadužio istraživanjem matematičkih aspekata teorije relativnosti i Boškovićeva djela: prijedlog, supotpisan zajedno sa Stankom Hondlom i Stjepanom Škrebom 31. siječnja 1940, da »naša Akademija <...> Hrvata Lavoslava Ružičku izabere svojim počasnim članom.«⁸

Središnji dio pisma otkriva kako se i koliko mladi Supek zauzeo da Josip Dvoraček prijavi doktorsku disertaciju iz matematike kod profesora Koebea.

⁶ Usp. Umberto Botazzini and Jeremy Gray, *Hidden Harmony – Geometric Fantasies: The Rise of Complex Function Theory* (New York: Springer, 2013), u poglavlju »Koebe«, pp. 602–605.

⁷ Vladimir Varićak, »Nekoliko pisama Boškovićeve«, *Rad JAZU* 241 (1931), pp. 207–228. Vidi *Popis izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1867 – 1985 u povodu 120. godišnjice osnutka JAZU* (Zagreb: JAZU, 1986), p. 41b.

⁸ Vladimir Varićak, Stanko Hondl i Stjepan Škreb, »Lavoslav Ružička«, *Ljetopis JAZU za godinu 1939/1940* 53 (1941), p. 125.

I Dvoraček je bio leipziški đak čim ga je profesor Schnee preporučio starijem kolegi Koebeu. Tijekom ranijega razgovara s profesorom Koebeom uočio je Supek želju njemačkoga profesora da se utjecaj njegovih matematičkih ideja proširi prema jugu – i na Jugoslaviju, a iz razgovora 8. prosinca 1938. potanko je prenio profesoru Varićaku očekivanja profesora Koebea o tome kako se studijem odabranih Koebeovih radova Dvoraček treba pripremiti za dolazak u Leipzig i kad bi trebao doći u njemačko sveučilišno središte – 1. travnja 1939. Ugledni je njemački matematičar povjerio mladom Hrvatstu što i kako razmišlja o odabiru teme za Dvoračekovu doktorsku disertaciju te da je sklon usmjeriti Dvoračeka prema daljnjoj razradi svoje »metode neprekinutosti«. Toliko pojediniosti! Bilo je to moguće jer je profesor Koebe, kako je u jednom kasnijem sjećanju posvjedočio Supek,⁹ uočio Zagrepčanina već na svojim predavanjima, osvjedočio se u njegovu nadarenost na usmenom ispitu, o tom sastavio *Gutachten* 2. travnja 1936. i predložio mu da ostane raditi u Matematičkom institutu Sveučilišta u Leipzigu.

Pismo Ivana Supeka jasno svjedoči o istančanu odnosu mladoga studenta prema razvoju znanstvene i sveučilišne sredine u rodnom gradu, a u završnom odlomku prikazuje njegove neposredne zaokupljenosti u prvim mjesecima akademske godine 1938/1939. On upravo sluša predavanja profesora Paula Koebea o eliptičkim funkcijama i to je »jedino što momentano radim iz matematike«, napisao je mladi Supek starom zagrebačkom profesoru matematike. Ali matematike, »gotovo previše matematike«, ima i u području fizike kojim se jedino sada bavi – u kvantnoj mehanici. U pismu je spomenuo i temu seminara što ga je uskoro imao održati u Heisenbergovu Institutu za teorijsku fiziku: »valna mehanika atoma u električnom polju« (sl. 2). Taj seminar bar nekim dijelom odjekuje u prvim trima knjigama dr. Supeka, kako u njegovu prvijencu *Svijet atoma*,¹⁰ tako i u njegovoj prvoj povijesti fizike *Od antičke filozofije do moderne nauke o atomima*¹¹ i u prvom izdanju njegova sveučilišnog udžbenika *Teorijska fizika i struktura materije*.¹²

Kako dokumentira *post scriptum*, Ivan Supek raspodijelio je poveću pošiljku za profesora Varićaka u dva paketa. Profesor Vladimir Varićak primio

⁹ Ivan Supek, »Sjećanje na Leipzišku školu i poratne korake u Zagrebu«, dodatak u: Ivan Supek, *Heisenbergov obrat u shvaćanju svijeta* (Zagreb: JAZU, 1986), pp. 73–94, na pp. 73–75, preslik ocjene profesora Koebea na p. 74.

¹⁰ Ivan Supek, *Svijet atoma* (Zagreb: Vlastita naklada, 1941), u potpoglavlju »Kvantna mehanika«, pp. 261–276, u kojem je drugi dio naslovljen »Valna mehanika«, pp. 266–276.

¹¹ Ivan Supek, *Od antičke filozofije do moderne nauke o atomima* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1946), u potpoglavlju »De Broglievi valovi materije«, pp. 298–307.

¹² Ivan Supek, *Teorijska fizika i struktura materije* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1949), u poglavlju »Valna mehanika«, pp. 529–585.

je obje pošiljke koje mu je Ivan Supek poslao i žurno mu odgovorio, tako žurno da mu je student Supek stigao poslati i čestitku za Božić:

»Vrlo cijenjeni gospodine profesore!

Zahvaljujem Vam na Vašem pismu i želim Vam ugodne božićne blagdane,

Vaš odani
Ivan Supek«¹³

Pismo studenta Ivana Supeka, koje svjedoči o njegovoj zauzetosti za razvoj znanosti na Sveučilištu u Zagrebu i osvjetljava njegov studij na Sveučilištu u Leipzigu u zimskom poljeću akademske godine 1938/1939, objavljujem kao prinos obilježavanju skore stote obljetnice rođenja akademika Ivana Supeka, moga profesora na poslijediplomskom studiju *Filozofija znanosti* u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku. Time, u svojstvu glavnoga urednika ovoga časopisa, želim potaknuti istraživače na objavljivanje srodne građe sačuvane prije svega u arhivima znanstvenih ustanova koje je akademik Supek zadužio svojim djelovanjem.

I. M.

---

¹³ Božićna čestitka Ivana Supeka Vladimiru Varićaku također je pohranjena u istom rukopisu sa signaturom R 4812b.

sa potom u Leipzig. Eventualno bi mogao netko
 što zna dobro njemački prevesti na naš jezik,
 jer su predavanja vrlo lijpa i vrijedna.

Jedini isto momentarno radim iz matematike
 je da slušam Habera o eliptičkim funkcijama.
 Tu mi se pada barmu samo kvantnu mehaniku,
 koju i moram priznati da i tu već imam
 gotovo prilično matematičke. U utorku slušam
 seminarsko predavanje (valna mehanika obine
 u eliptičnom poju).

Urogo Vas pozdravlja,

Vaš odani
 Ivan Supek

P.S. Budući da su stvarno lije prebirke za
 priču, napisi ih u dva paketa. Predavao
 2-XII-38

Slika 2. Završetak Supekova pisma profesoru Varićaku s potpisom.

Leipzig, 8 – XII – 1938

Vrlo cijenjeni gospodine profesore!

Molim Vas da mi oprostite što Vam s priličnim zakašnjenjem šaljem 4-se-mestralna predavanja prof. Koebe[a] o teoriji funkcija. Matematski institut ovdje ne posjeduje primjerke tih predavanja, pa sam među studentima morao tražiti najbolji koncept predavanja. Ovaj što ga šaljem je vrlo točan predavanjima, no sadrži nešto griješ[a]ka budući da dotični student nije sve ispravno shvatio. Ipak kao cijelina ja mislim, da će Vam poslužiti. Uz skripta šaljem slijedeće radove prof. Köbea: Iterationstheorie, Hydrodynamische Potentialströmung, Kontaktprobleme und [treba: i] Wesen der Kontinuitätsmethode. Te radove poklanja Koebe Mat.[ematičkom] institutu u Zgbu, što je i sam označio. To su noviji radovi kojih Vi sigurno nemate.

Prof. Schnee prilaže također svoje radove. On Vas srdačno pozdravlja i moli Vas da mu izvinete što Vam ne može sve svoje radove poslati, jer od nekih ima samo po koji primjerak, a od nekih uopće više nema egzemplare. Popis radova poslanih: Über irreguläre Potenzreihen, Mathematische Annalen 66 i 67, Über Mittelwertsformeln, Mathematische Zeitschrift Bd. 27 Heft 3 i Bd. 31 Heft 2 u. 3, Über die Koeffizienten..., Über den Zusammenhang...

G. asistent Dvoraček Vam je sigurno već saopćio da je Koebe izjavio da će mu biti vrlo drago, ako Dvoraček promovira kod njega. On misli da bi bilo vrlo korisno kad bi netko u Jugosl.[aviji] razvijao dalje njegov smjer teorije funkcije, a on je čuo da je Dvoraček valjan matematičar (i od prof. Schneea). G. Dvoraček će morati doći u ljetnom semestru u Leipzig. Prof. Koebe je u poslanom popisu svojih radova podcrtao što treba Dvoraček da prođe još u Zgbu. Poslani institutu njegovi radovi biće kao i njegova predavanja g. asistentu Dvoračeku također od velike važnosti. Danas sam upravo s njim razgovarao, on ima tema mnogo, i već pomalo slaže koncept Dvoračekove dizertacije. Bila bi to neka dalja primjena i razvoj „der Kontinuitätsmethode“. Prof. Koebe je rekao da će on već iscrpno razgovarati i pomagati g. Dvoračeku kod rada. G. Dvoraček bi trebao doći ovamo 1. Aprila.

G. dr. Gehlen, čija skripta Vam šaljem, moli da mu se Koebeova predavanja vrate do aprila. Najbolje da ih Dvoraček ponese sa sobom u Leipzig. Eventualno bi [ih] mogao netko tko zna dobro njemački prevesti na naš jezik, jer su predavanja vrlo lijepa i vrijedna.

Jedino što momentano radim iz matematike je da slušam Koebea o eliptičkim funkcijama. Inače se sada bavim samo kvantnom mehanikom i moram priznati da i tu već imam gotovo previše matematike. U utorak držim seminarsko predavanje (valna mehanika atoma u električnom polju).

Mnogo Vas pozdravlja,

Vaš odani
Ivan Supek

P. S. Budući da su stvari bile preteške za poštu, šaljem ih u dva paketa.
Predano 8 – XII – 38

Transkribirao Ivica Martinović

Izvor: Korespondencija Vladimira Varićaka, Zbirka rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, R 4812b.

An Unpublished Letter of Student Ivan Supek from Leipzig to Professor Vladimir Varićak, Dated 8 December 1938

Edited by Ivica Martinović

Summary

The correspondence of Dr. Vladimir Varićak (1865–1942), professor of mathematics at the University of Zagreb (1902–1936), was donated to the National and University Library in Zagreb on 8 July 1970 by his daughter-in-law, Milena Varićak. This collection contains a letter that Ivan Supek, a student of physics at the University of Leipzig in the academic year 1938/1939, wrote on 8 December 1938 from Leipzig to, by that time, retired professor Varićak. Despite his retirement, Varićak continued to lecture as honorary professor as in the winter semester 1938/1939, when he taught the *Function Theory*. In addition, he was the head of the Mathematical Institute, in which Josip Dvoraček worked as assistant at the time.

The letter of Ivan Supek casts additional light on the work of Vladimir Varićak as honorary professor of mathematics at the Faculty of Philosophy in Zagreb. In order to supply Professor Varićak with the lectures of Professor Paul Koebe in the function theory, Supek managed to find a faithful script, not at the Mathematical Institute in Leipzig but among his fellow-students. Besides, Professor Koebe presented the Mathematical Institute of the Faculty of Philosophy in Zagreb with four of his most recent works (1936–1938). Professor Walter Schnee also sent four of his

works, among which a dissertation *Über irreguläre Potenzreihen und Dirichletsche Reihen* (1908) and a habilitation thesis *Über Mittelwertformeln in der Theorie der Dirichletschen Reihen* (1909).

The central part of the letter reveals Supek's efforts to help Josip Dvoraček obtain his doctoral thesis in mathematics from Professor Koebe. From an earlier conversation with Professor Koebe, Supek anticipated the professor's inclination to have his mathematical results spread also in Yugoslavia, while the content of their conversation held on 8 December 1938 he forwarded to Professor Varićak in the smallest of details: Dvoraček was to commence his preparations for the arrival in Leipzig on 1 April 1939 with the study of Koebe's select works. The renowned German mathematician confided to the young Croat that he was inclined to mentor Dvoraček towards further elaboration of his "method of continuity".

In the closing part of his letter, Ivan Supek describes his current preoccupations in the winter semester of 1938/1939:

"The only lectures in the field of mathematics I currently listen to are Koebe's in elliptic functions. At the moment I am dealing solely with quantum mechanics and I must admit that there, too, I already have too much mathematics. On Tuesday I am giving a seminar lecture (wave mechanics of atom in the electrical field)."

The letter of student Ivan Supek, which bears witness to his engagement in the development of science at the University of Zagreb and illuminates his work at Werner Heisenberg's seminar at the University in Leipzig in the winter semester of 1938/1939, I have decided to publish as a contribution to the forthcoming 100th anniversary of the birth of the academician Ivan Supek, my professor at the postgraduate studies in the *Philosophy of Science* in Interuniversity Centre in Dubrovnik. In this way, as chief editor of this journal, I wish to encourage scholars to come forward with similar material kept primarily in the archives of scientific institutions, which are indebted to the academician Supek and his work.

Key Words: Ivan Supek, Vladimir Varićak, Paul Koebe, Walter Schnee, Werner Heisenberg; University of Zagreb, University of Leipzig; function theory, quantum mechanics